

Szemere-írások
(Szemere Bertalan és Szemere Mária írásai.
Jegyzetek: GYULAI ÉVA)

Writings of the Szemeres
(Writings written by Bertalan and Maria Szemere
with notes of ÉVA GYULAI)

László emlékezete (1837)¹

SZEMERE BERTALAN

In Memory of László (1837)

Páris, január 9. 1837.

Testvérem² meghalt.

Barátom, ki megírja a keserves hírt, ezt egy előkészítő szóhalomban rejté el. Kegyetlen gyöngéség! Mint midőn puha tollak közül merül szívedbe az éles tőr. Levelét örömmel bontom fel s olvasom, s csaknem utolsó sorában mondja: „A gyász esetet atyád nekem is megírta“. Mi gyász esetet? A postaudvaron lévén, a melléklevélkét nem mertem elolvasni. Bizonyosan testvérem halt meg, elutazásomkor ő volt beteg. Siettem szállásom felé, a belső hőségben izzadtam. A *Pont au change* hídnál³ szememből kiesett az első könny. Mit csináljak? Haza menjek? Nem, mert úgy a szerencsétlen levelet elolvasom, míg ezt nem cselekszem, addig nekem él ő. Hátha más halt meg és nem ő? Még az egész nap előttem volt és az egész éj, rettegtem. Elfordultam hirtelen s mentem az új hídra, hol IV. Henrik lovagszobra áll. A dagadt Szajna hideg hullámaira bámultam, de eszemben untalanul testvérem forgott. Végre a sírás rám jött, zokogtam s könnyeim omlottak. Istenem, mint nem hittem, hogy testvérem halálát Henrik emlékének sirassam. De mihamar átfáztam, a hideg és fájdalom miatt el kezdtem reszketni, s odább rohantam. De hova menjek? Szállásomra? Nem, mert félttem egyedül lenni. Menék a törvényszék palotájába, s elvegyültem a hallgatók sokaságában. Az ülésnek vége szakadván, mindnyájan kitakarodtak; de én elámulva folyvást ott ültem. Jött egy szolga s emlékeztetett a távozásra. De én még ekkor sem mentem szállásomra.

1. Charles MERYON: *Le Pont-au-Change*. Rézmetszet, 1854.

BnF département Estampes et photographie, FOL-EF-397 (2) (Forrás: <https://gallica.bnf.fr>)

¹ Megjelent: SZEMERE Bertalan: *Szépirodalmi dolgozatok és szónoklatok (A forradalom előtt és után)*. Ráth Mór, Budapest, 1870 (*Szemere Bertalan összegyűjtött munkái* VI.) 45–65.

² Ifj. Szemere László (1809–1836) id. Szemere László (1772–1843) császári-királyi tisztt, vattai birtokos és Karove Erzsébet (1783–1865) elsőszülött fia, apja nyomdokait követve, katonai pályát választott, a Palatinus-ezred ifjú tisztjeként azonban megbetegedett, és 1836 májusában visszatért szüleihez Vattára, ahol 1837. november 27-én meghalt. A helyi református lelkész két nap múlva, 1836. november 29-én temette el Vattán prédikációs temetéssel.

³ A Szajna-híd neve helyesen: *Pont au Change*. A középkori eredetű, többször átépített hidat a pénzváltókról és ötvösökről nevezték el, 1860-ban teljesen újjáépült, így Szemere párizsi útján még a régi hidat látta.

Mind hiában! A levél nálam volt; mint a vérző szarvas, keblemben hordám a nyilat.

Csak este nyolc órakor léptem szobámba. Lefeküvé, s a levelet magam elébe tettem. Mellem elszorult, nem volt erőm, sem bátorságom belőle kiereszteni a fájdalom kígyóját. Végre bele kezdtem olvasni. Sejtelmem valósult. Könnyeim záporokint omlának. Nem bírtam magammal, mint beteg, nyögve hánykódtam ágyamban. Mi sötét kárptként fordul a bánat a lélek tükrére! Enyim is besötétedék, s a legbúsabb, a legvadabb, a legrémesb képek állották körül: halál, temető, kór, gyilkosság, összezavarodása a reménynek, bús jövő, mély undor az élettől. Elűztem belőle a legparányibb vidám fényt is, lelke csak pokol kívánt lenni. S derült napjaim vajjon lehetnek-e még nekem? Örülhetek-e még én valaha? Tudja isten; de egy belső érzés nekem azt mondta, mintha minden jó kedv az ő megsértése leendene. És ismét elborított könnyeim hulláma. Hol veszi magát az emberben a tömérdek víz, mely omlik habkint? A fájdalom hasonló a tűzhez, mely időnkint kiolvasztja az emberből, mi belőle őt illeti.

Sokat, sokat kértem én Istentől az este. Jót és gonoszt, okost és bolondot együtt. A fájdalomnak több szabad, mint az örömnak, szenvedésében keres és talál mentséget.

Miért hervadt el oly korán e jó, e szép ifjú?! És ami ezzel egy kérdés: ama jámbor, miért tölti életének felét ágyának fenekén, kínok seregében; és emez itt, miért bír örök egészséggel, bölcsőjétől kezdve ősz koráig? Sorsuk egészen végződik a sírnál, folytatás nélkül ezen túl? Nem fognak ők többé sem kérdezhetni, sem kérdeztetni? Élethossz és életsors, öröm és szenvedés, mindez csak egy vak sors-húzás következménye? Az ember élete csak egy tünedékeny láng, mely az élet mezején hosszabban vagy rövidebben kergetőzik, s az az élet ellobbanásának, mi egy mécs kialvásának vége, t. i. hogy magát fölemészte elpárologván, többé meg nem gyúl? Nem; lehetetlen, hogy az élet a sírnál és így végződjék, vagy ha a sírnál és így végződik, nincs igazság; s ha igazság nincs, isten sincs. De van isten, okát mástól senki ne kérdeje, s így van igazság is; tehát ha kezdődött is az ember pályája a földön, az a fejfánál, mely soknak mindjárt bölcsője mellett áll, nem végződik. Vagy nincs igazság és nincs isten.

Valóban a földi sorsoknak nagy különbsége, mi emberi erőn s akaraton felül áll, s mindenkire nézve mintegy a világ s élet viszonyaiba való behelyeztetéstől függ, rá nézve a legfontosb ok, mi a halálontúli jövő élet szükségére vezet, s azt a hit ágazatává teszi. De ha van, miből áll az? Nem lesz az egyéb, mint a téli koporsóból kifejtőzött s fölserkent pillangó alakcserélése? Vagy kiegyenlítő számvetésnél fogva összefüggend az elmúlt földi élet emlékével, avagy ettől függetlenül nyílik ott új pálya? Kezdődik mindjárt a sírbatétel után, vagy csak egy utolsó egyetemi napon, és melyikén a sötét és ragyogó világoknak? Lehető, testvérem, ki oly korán a sírban nyugszik, ezt mind tudja; mi, kik élünk, eltalálhatjuk, de meg nem ismerhetjük a valót.

És ha csakugyan mindennek vége van a sírnál? Akkor nem egyéb az ember, mint darab göröngy, melynek át- és eltávozásban álló pályája kezdődik az anyaméhben, s tart a sír gödréig, hol a többi földdel összevegyül. Akkor ne csinálj egyebet, mint kiáltozd Jób siralmait, nem vévén ki II. könyve 9-ik versét sem: „Átkozd meg az istent és halj meg!” De senkit ne verjen meg a teremtő e szegény hittel!

Sokáig tépelődém így magamban, fájdalmas elbódulásomban feledve fájdalmam okát. De ismét eszembe jött ő. Oh! Mi nyomorú teremtmény az ember, midőn érzi, hogy egy csapás nagy szenvedés, és nem változtathat rajta.

Képzelem őt fehér lepedőkben kiterítve, száradtan, kiaszva, halványan, mint viaszképet. Udvarunk gypét ellepé a sok nép, s jajgató énekléssel megindult a halotti gyülekezet. Anyám ott megy a halotti jelekkel ékesített koporsó után, két férfiú alig bírja rogyadoztában. Szegény anyám, mit nem szenvedsz te e koporsó látásán! Nemde sokáig virrasztál beteg fiad ágya mellett? Azon néhány hónapok alatt ím e kint gyűjtéd magadnak... A gyülekezet felhúzódik a parton a sírhoz, a boldogtalan anya fájdalmai is most érnek tetőt. Mert nincs irtózatoss érzés annál, mint midőn a kötelek tompán horzsolódnak a koporsó oldalán, s reá az első kapaföldek lekopognak. Mintha a föld kebele szólna a sír hasadéján. E hang elhervasztja az érző szívet, s a kísértetes álmú éjeken, mik el nem maradnak, kínos emlékezetet hordva, zendül meg a fülben.

S ki vigasztal téged, jó anyám, ki ölel fel a lelket s elmét elborító sötét képek s alakok hatalmából? Most egyedül s gyermektelen vagy, mint pusztá ősszel a megszedett gyümölcsfa. Egy része a gyümölcsnek széthullt, egy része megrohadt. Szent isten, leírhatlan örömét az anya mi' leírhatlan fájdalommal szerzi meg!

Január 10-kén.

Kínos éjszakám volt, kegyetlenül játszottak velem az álmok.

Álmodám, hogy utaztunk: atyám, testvérem és én. Fölbredék, és az álombeli esemény, mint valóság maradván velem, örültem, hogy testvérem nem halt meg. De künn a piacon égő nagy lámpa szobámba bevilágított, s asztalomon, mely fejemnél volt, megpillantám a szerencsétlen levelet. Eltűnt az álom s vele boldog csalódásom... Újra elszunnyadtam. Álmom ekkor a halotti szertartásokat ábrázolta előlme. Már vége volt a gyászünnepek, s a halotti gyülekezet elszélengett; még csak azon alkotvány, melyen a koporsó feküdt, s a sorba rakott székek s padok állottanak az udvaron. Búsan mentem be a házba, hol sírást és zokogást hallék. És itt fölbredtem. Istenem, oh, mi jó, hiszen ez csak álom, mind ez csak álom, gondolám egészen megvigasztalódva. De azonnal eltűnt e jótevő csalódásom, mihelyt eszmélni kezdtem. Oh, kegyetlen játéka volt ez az álmoknak!

Reggel csüggedve, fáradtan s kimerülve érzem magamat, tehát ágyamban maradtam. Kalapomat leküldém reá fátyolt borítani, s akaratomat alig bírám a szolgának kifejezni. Könnyem újra megindult. Mint tegnap, ma is sötét képzeletekkel küzdék. Csak egyszer derült fel elmémben a gondolat, hogy ő most talán fönn van valamelyik csillagban, mely oly szépnek, tisztának, oly tündeklőnek látszik a földről, s midőn bennem e gondolat felderült, szinte víg lettem, fénye lelkeket megvilágítja, mint a halotti mécs megvilágítja a kriptá üregét. Oh, valóban drága kincs a hit a jövő életről, nem annyira magunkat tekintve, kik élünk, mint tekintve azokat, kiket szerettünk és elvesztettünk! Ha én tudnám, hogy ő boldogabb most, mint vala a földön, hogy nem kívánkozik vissza, sőt minket is üdvébe magához óhajt, hogy nem múlt el, mint a szemnek egy rövid pillantása: hisz akkor örömem nagyobb lenne, mint volt fájdalom. De itt a gondolat folyása megszakad, és az ész, mint egy lefordított szövétnak, kialszik.

Délután a fájdalom rajtam ismét hatalmat vőn. Sírtam záporokint s reszketni kezdtem minden tagjaimban. Láz rohant meg. Iszonyú forróságom volt, szám keserű lett, fejem lobogott, elmém káprázott, leírhatatlanul szenvedtem. Felriadozásban s eszméletlenül töltöttem el a hosszú éjet.

Virrasztottak mellettem.

Január 13-kán.

Az ember gyengébb, mint maga képzeli, de terhet nagyobb elbírn, mint hiszi. Egy véletlen hír ágyba veti a bizakodót, betegségében kétségbe esik és megszabadul. Elmém megvan, de belőle kiveszett minden erő. Érzem, hogy e test sár. Mint darab nehézség ülök székemben, önmagam érzem, mi nehéz vagyok. Szomorú dolog, midőn az ember saját súlya alatt megfárad!

A szomszéd szobában szakadatlanul egy zeneszeren játszanak. Ah, mi iszonyúan szövéődött ama nyers, ropogó trombitahang kínaim éjjelén beteg álmaimba! Túrjem-e e lázító hangokat, vagy csendet kérjek? Nem, nem; hadd reszkettesse e páncélos hangok a ház falait, hadd omolják mennél több teher és kellemetlenség e nyomorult életre.

Én valaha elhittem magammal, hogy erős lélekkel bírok. Íme, azon csapásnak, mely egyet, ki szívemhez közel áll, levert, pusztá szele is földre sújt és kétségbe ejt. Igaz, ez az első halál, mely szívemet is érinté. Különös az ember! Minden szakadásra ordítózik és mégis untalan szövetkezni óhajt! De lehet-e másképpen? Nem ez adja az élet bájörömeit is? Bánat és öröm egy forrásnak két ága.

Mely napon testvérem meghalt, múlt év november 26-án, az napon Frankfurt körül utazván, igen rosszul lettem. Így találom ezt följegyezve naplómban. Történetes volt-e e szenvedés, halálának napján, vagy a symphathia titokteljes folyamának művelete? Több volna ennek alapja, mint a pusztá véletlen? A lelkek szövetségét az organumok munkátlanságukkor sem vágja ketté a hely távolsága? Mi az, mi nekem egy rokon kebel örömet és fájdalmát megjelenti öröm és fájdalom által, mely szívemben magától és megfoghatatlanul támad? Lelkem, mely öt érzékein ad magáról és vesz másról hírt, mi hatodik úton kapja e titkos jelentést, mely szélkint előre hirdeti a förgeteget, mely bekövetkezik? A test egy vár, mely kilátására a rabléleknek csak öt ablakot nyitja magán, s miképpen van az, hogy ezek bezáratnak, s a léleknek mégis tudása van arról, ami künn történik? Legkönnyebb lenne ezt is, mint sok egyebet, a véletlen vagy a babona nyakába vetni, de a példa sok, az eset gyakori s az ész azon két phantom ellen lángfegyvert von. És vizsgálódik. Kapaszkodik a levegőbe, de az meg nem tartja, leszáll a lélekbe, de finom és szövevényes szálain eltéved.

Írja húgom⁴: „vigasztald magad azzal, hogy inkább halva lássuk kínait, mint élve küzdjék nyomorúan a lassú halállal.“ A vigasztalás téled Mari, ki magad is vigasztalhatlan vagy, még korán érkezik, együtt a sebet [...]⁵, pedig a betegség mindig előbb jön a gyógycseppnél; szép lehet az, de bizony nem használ, magától eljön, de csak akkor, ha kiszenvetted a kínt. Egész életünkben tapasztaljuk, bár még sem szokunk hozzá, hogy a halál nem válogat, a jót és ifjat nem kíméli, a rosszat s korost nem üldözi, virág és dudva, konkoly és kalász együtt hull kaszája alatt. Mi végre e nagy aratás? Csak a sírt megtölteni? Csak helyet csinálni új vetésnek?!

Január 17-kén.

De miért zúgolódom a szenvedések ellen? Hisz a szenvedés rokona az erénynek, sőt több, *anyja*, leggyakrabban kebele hevében fogamzik az. A kábító és sötét füstből így születik a világos láng. Fájdalomban a lélek szinte emelkedik, de gondolata legmagasb röptében is hasonló a halottat sirató harang zengéséhez, és képei, mint az éjben felnyúló omladékok, miket a kétségbeesés fekete alakokkal népesít meg. Az enyhülés, ha jó, jó, mint nap, s elménkből eltűnik a boszorkányvilág.

Midőn este a városra sötétség száll, az imádságra hívó harangocskák érzékenyen megszólalnak s az emberek a homályban haza felé takarodnak, s belépvén házaikba, a kapuk rájuk csukódnak: úgy tetszik nekem, mintha az emberek ilyenkor kriptákba mennének, kényszerítve egy szörnyű isten által, melynek földre leszállott képe a *sötétség*. Nemde üres térek a piacok, hol nappal az élet és mozgás fészke s gyűlpontja volt? Nemde némák a közhelyek, honnét a sokaság lassankint, egymásután, párosával, sorban, mint egy titkos hatalom által erőtetvén, látszik elpusztulni? Az éjben feketévé vált házfalak nem kriptafalak-e? E csend nem a sír-e? E susogó hideg szél nem a temető hangja-e? Az itt-ott szűken égő mécsek nem kriptai, nem catacombai fények-e...? Végre éjjél körül elenyésszik az utolsó hang, kihál az utolsó fény és ezzel – a föld élete.

Mondják, e pillanatban a temetők sírhalmi megnyílnának, s az emberek, aluvók a mi napjainkra, kiket a föld és sír méhében bír a szörnyű isten, kikelnének, élnének, léteznének és munkálkodnának. A sír e szerint szinte lakhely, mint házaik, az éjszaka szinte életidő, mint nappalunk, s az egész egy más, de szintén élő világ. Reggel fölkel a ragyogó nap, mint szabadító, s az este bekényszerített világ él, és élek benne én is. De mikor én élek, testvérem holt, nem találok őt, mikor ő él, én fekszem holtan, azaz aludva, nem talál engemet. A halál országa, mint az éjszakáé, milliókat foglal magában, de senkit nem látsz, tele van, s benne az irtózatot űrtől s pusztaságtól borzadsz, ez altat a földön, az altat a földben.

Éjjélkor oltám el gyertyámat. A hold, a bánatnak ez anyja, megvilágítja a földet. Eszembe jut a temető Vattán, a katolikusok roskadt keresztével, s körülte a fejfákat mind látom. A szél hidegen és sóhajtva fú a sírhalmok közt. Itt fekszik ő a halottak közt. Néhány hónap előtt, a szülőföldi léggyógyereje ajánlatván neki, reménnyel jött haza, útja e temető mellett vitte el, s talán nem is képzelte, hogy halni jön. Azonban, bár ő nem látá, a sírhely benne ki volt jegyezve számára. A múlt évnek tavaszán még taposta itt a zsenge füvet, mi már csak két hó múlva fölötte fog újra kizöldülni.

A földi pálya téged is megcsalt, máshova vitt, mint a hova igyekeztél. Hadba indultál, s azt hívéd, harci tárogatók riadásai közben a borostyánkoszorút vagy homlokodra fűzöd, vagy az koporsóra függesztetik, melyet utolsó helyére nyerítő méned búsan fog követni, mint hív társad a halálos veszedelmekben; és íme elhunytál a béke csendes ölében, a sors visszahozott őseid telkére, hogy meghalj ott, hol születted, sírhalmod ott emelkedik, hol gyermekévedet eljátszottad, egy erdőnek két szomszéd fája volt az, melyből rengő bölcsőd és melyből koporsód háza készült....

Tegnap vészes éjszaka volt. Képzelttem, mi fürgeteges, hófuvatos idő van a szabad mezőn. És így a temetőkön is. Láttam, mint húzódik a faluban mindenki a maga vityillójába s ajtáját gondosan becsukja. Anyám is bezárta az ajtókat, mintha minden otthon volna. Anyám! Miért csukod ki gyermekedet, hisz otthon van ő, alig néhány lépésnyire a háztól! Födél nélkül van, szél s hó s eső szabadon kavarog fölötte a sötét határban. Igen, midőn a szülék éjjél bezárkóznak, s a gyermek künn a temetőben fekszik, nekem úgy tetszik, mintha ő ki volna zárva a szülei házból.

⁴ Jakabfalvy Sámuelné Szemere Mária (1815–1840)

⁵ A szövegből itt hiányzik néhány szó.

Honnan van, hogy a dermedt állatot megnézzük, s a holt ember látásától borzadunk? Talán onnét, mivel benne, mint a bazilisk a tükörben⁶, mind magunkra ismerünk.

Erőtlen, lomha, fáradt vagyok, lelkem működése rendetlen, mint a bomlott óramű, mely most megakad, majd megfutamodik. Ma korán ébren voltam, már három órakor. Ágyamban fekvé maradtam, szobám sötét volt, szemeim az ablakon függtek. Az átellenben lévő ház megvilágított falán, ablakom széles középfái fekete keresztként látszottak függeni. Mintha a kereszt ágyam felett emelkednék. Igen, szenvedő léleknek keresztté válik minden, mi, mint a szenvedésnek e megszentelt jele, a fájdalmat felkölti, – ha ugyan a pokol parancsának ellenére egy pillanatra elszunnyadt volna. Szegény lélek, mely gyönyört lel ily idétlen és vad képzeletekben, s melynek fényét az első szelecske elfújta. Igazságotok van, nem is ilyenről mondja a szentírás, hogy isten teremté a maga hasonlatosságára.

Január 21-kén

„Örök létre átköltözött”, szokták mondani. Különös az ember az ő hitével. Ott ül a fekete posztóval behúzott koporsó mellett, mi magában zárja, a miért élni kívánt, és midőn ajka az örökléte erőmutatva emlegeti, szemeiből a könny az elveszettért buzog. Ilyen az éj. A sötét és vad borulatok közt egyetlen egy kis tiszta téren egy csillag néz ki, mintha tiszta volna az ég, azonban köröskörül szakadatlan omlik a zápor és nyögve zúg a szél.

A sír, ha két lábnyi is, feneketlen mélység, szűk bejárás egy végtelen barlangba. A sírfa hasonló egy tört árbochoz a zajló tengernek színén; csak azt jelenti, hogy kit jegyez, meghalt, azt, hogy éppen alatta van, nem bizonyítja. Ezután a fátyolt a kalapokon más szemmel nézem. Fogom gondolni: könnyű szer ott, a szíven kő.

Ismerőseim, kik betegségem okát nem tudták, eljövénék meglátogatni. Leültek ágyam szélére s kérdezték fájdalmam okát. Oh, emberek! Ti, kik szenvedtek, kérek, idegennek soha se mondjátok, mi ére, fájdalmatokat mintha az kincs volna, gondosan rejtsetek el kebletökben. Mi hideg, mi értelmetlen vigasztalás, mi jeges tekintetek, mi üres szavak! Fájdalmam csak kiélesült, szent hevét a nyugodt arcok megfertőztették. Jártam szegény rózsaként. Száradó, égő keblét friss harmatnak nyitja meg és jég csöppen bele.

S miket nem szenved az anyai szív! „Magzataim felnőttek, gondolja magában, miért temeti el az idős anya ifjú gyermekét? Ő közelebb volt az élethez, én a sírhoz.” Mikor látom meg testvéretem? Soha. Mikor látom meg csak sírját is? Ezt is soká. Midőn haza jutok, az első gyöp is, mi sírján nőtt, rég el fog ott hervadni, mint ő elhervadt. Halál a síron, halál a sírban.

Az ember *könnyen* oda van. Egy darab fa jegyzi, hogy volt, az is nem sok idő múlva elkorhad, a vész elhajigálja darabjait. Meghalni, fekünni a temetőben, egyedül, mélyen, a sötét és hideg földben fekünni, mégis van ebben valami kétségbeejtő. Az igaz, az ember mind elvész. De egyik csöndben s észrevétlenül múlik el, mint a lefutó csillag, másik, mint az üstökös, mely a föld rábámultában szikrázva s dörögve pattan szét. S az ember *örökre* oda van. Élete mulandó, mint a lány felhőképek. Egy pillanatban alakodnak, másban eloszolnak, harmadikban már helyöket sem ismered.

De még sincs, aki az ifjú halálán meg nem ütődne. Igen természetes, ha a ház, mely rogyó félben volt, hirtelen összedől, rajta senki nem csodálkozik, de ha az új torony dől le, mely a napfényben oly szépen ragyogott, omladékánál minden megdöbben.

És különös, midőn a sírt, melyben egy ifjú fekszik, hó födi. Mintha a természet így akarná megvénytteni, megőszíteni a kora halottat. Végóráját a haldoklónak megkeseríti annak tudása, hogy kiket szeret s elhagyni kénytelen, azok szánni fogják és szenvedni fognak. Oh, haldokló ember, ne gyötörd ezzel is magadat végső kínaid közt. A föld nem oly hú. Egy év nem múlik el, hogy neved a víg lakomán előfordul, és senkit el nem szomorít jó kedvében. Oh! Mi undorítólag mulékony minden az emberben. Igen, mint maga az ember, mulékony az érzemény, sőt mulékonyabb: meghal az élet halála előtt.

⁶ A baziliskusz nevű mesebeli lényt, a kakas, a sárkány és gyík keverékét a tündérmesékben csak úgy lehet megölni, ha tükröt tartanak elé, hogy saját magától megijedvén, kővé meredjen és elpusztuljon.

A fejfa nem a megholtaknak, de bánatunknak jegye. Bánatunk a fejfánál tovább soha sem él, a fejfa bánatunknál tovább ritkán áll, legtöbbször, midőn bánatunk elmúlik, a fejfa is kidől. Hol nincs bánat, ott nincs emlék sem, ki emelje azt, ha a bánat nem emeli? S emelte legyen bár, de ha nem tartja fenn, a bánat sorsát fogja követni az emléké is, és igazítatlanul hagyatván, összedől.

Gyertyám ég folyvást, egész éjjel ébren vagyok, de nem csinállok semmit, csak nézek a falra. Számlálom rajta a festett virágokat, s ha elvégeztem, haza száll gondolatom, s a temetőben testvérem sírja felett megállapodik, Midőn aztán érzem, hogy szívem ellágyul, és szemem csendesen égni kezd, elfutok onnan s a mit találok, vetem magam az első eszmének ölébe. Így gondolatban sokszor találkozom atyámmal, anyámmal, atyafiakkal, ismerősökkel, s amint képzelem magamnak, hogy amaz a halott fölött, az a haldokló mellett, ez a temetésnél, emez a koporsó leeresztésénél sírt, velök sorban sírok. S így leend ez hazatértemkor is? Nem kétlem, enyhítse bár az idő a sebet, hogy a velök társalgás közepett sokszor keblemre nehezkedik a fájdalom, s a könnyet vissza kell erőtetnem, mi szívemben felfakad.

Szobámat ma hagytam el először s mentem a Louvre-museumba, megnézni a görög s római antikszobor-gyűjteményt. Nekem most mindenben az kedves, mi az omladék, az enyészet szagát viseli magán. Különösen tetszék egy magas Melpomene, mely valóban fölséges mű. Bekeríti magát egy redős bő lepelbe, s bánattal, mint most én vagyok, dől egy darab sziklára.⁷ Mélán néz messze, – hova? vissza, lelkének saját fájdalmába. Alig tudtam elszakadni tőle, mely bár kő, látszik tudni s velem érezni azt, mit a körülem tolongott nép közül senki nem vett észre.

2. Melpomené-szobor rézmetszeten, 1814
Galerie du Musée de France, 3. (Filhol, Paris, 1814.) № 174

⁷ Szemere leírása szerint az általa csodált márványszobor azonos lehet a II. századból származó Melpomené-szoborral (Vatikáni Múzeum Róma), amelyet az 1770-es években találtak a Róma melletti Tivoliban az ún. Cassius-villa régészeti feltárása során, több múzsaszoborral együtt. Ezeket VI. Pius pápa vásárolta meg a Vatikáni Múzeumnak, de 1797-ben Napóleonnak ajándékozta, sok egyéb értékes festménnyel együtt, és a műtárgyakat a *Musée Napoléon* névre átkeresztelt Louvreban állították ki, a Múzsák termében (*Salle des Muses*). A napóleoni háborúk után a képek és szobrok visszakerültek Rómába, egy részüket azonban egy ideig Párizsban még láthatta a közönség. A Louvre antik gyűjteményének 1830. évi katalógusában (M. de CLARAC: *Description du Musée royal des antiques du Louvre*. Vionchon, Paris, 1830) nem szerepel, kérdés, hogy Szemere hogyan láthatta 1836-ban.

S volna, ki fájdalom nagyságán csodálkozhatnék? Oh! Ne gyalázd meg kedélyeddel az emberi lelket. Hiszen, ha egy fatörzsnek két ága van, s az egyik közüle elszárad, a másik vagy utána vész, vagy legalább megsárgulnak lombjai bánatának jeléül.

Január 25-én.

Ismét az életbe léptem, ismét forgásba jöttem én is, mint a pénz, mely a forró tűzkemencéből kikerülve, hidegen jelen meg. Testemnek nincs baja, búm is szelidül, legalább jelének tartom, hogy ma fölébredésemkor nem volt ő első gondolatom, mint eddiglen az volt mindig. Minden hűsége mellett is különös az emlékezés. A síron nőző moh, mintha a halottat is elfödne. Remény, szenvedély, tervek, az élet viszontagságai a lelket elfoglalván, a szegény halottnak mindinkább kevesb idő jut, s évek múlva *sírával* együtt *neve* is eltűn, az a mezővel, ez a semmivel lesz egyenlővé. Senki nem kérdi, ki sírja ez? Ki győzné kérdeni; hiszen alig van hely a földön, mely sír nem volt. S végre a sírdomb szép lapállá süllyed, a pázsiton a pásztor vígan fütyörészve járdal nyája után, s méla énekével nem háborgatja, kik lába alatt csendesen nyugosznak. „S egykor temető volt volna e szép mező? Kérdi öreg apjától, már kísértő árnyékok s lidércek sem jelentik, hogy egykor az volt.”

S ha isten éveket ad érnem, mint most, mindig oly melegen érző kebellem emlékezendem-e reá? Oh! Nekem fölötte utálatos az emberek meghidegülése. Igaz, a fájdalomnak enyhülése édesen kínos kép, de ép a fájdalom ez elmúlása az, mi mulandóságunkra szomorúan emlékeztet. Midőn szerettem és boldogtalanul, midőn halotttért keservesen szenvedek, óhajtók ugyan kínaimtól megszabadulni, de egyszersmind megborzaszt az, hogy a szerelem s bánat emlékezete belőlem kipárolog, mint illat, mintha az sohasem létezett volna. Midőn a virágból az illat elmúlik, az előjele annak, hogy utána maga a virág is el fog hervadni.

Istenem! Miért nem adál te nekem lángelmét, vagy miért nem tettél dússá, hogy emlékét megörökíthetném! Mert ő ritka tisztaságú ifjú volt; szájában igazságot hordott, s a polgári szelid erkölcsöket a katonai életben is megtartotta; minden tulajdonnal bírt, mi katonának szükséges, egy hibával sem, mi ez osztályban sajátságos. Föl merek szólítani mindent, ki ismerte: tud-e embert, ki rá haragudt volna? Hol van, ki sírjára követ vethetne, mely reája súlyosan nehezkednék? Mint az ezred, melyben szolgált, díszre volt a hadseregnek, úgy viszont ő az ezrednek díszre volt. Észre, szorgalomra, pontosságra, ügyességre túlhaladta minden tisztársait; még külső deliségre és szépségre is túlhaladta őket. Miként egy tiszta tükör állítaték pajtásai elébe; azonban ragyogása olyan természetű volt, mely rokonszenvet, barátságot, szeretetet és nem irigységet gerjeszte. Szelíd volt s a mellett bátor, vitéz s a mellett szerény, szép, deli, magas, de hiúság nélkül, a becsülethez hű, de ment minden katonai álértékénységtől, érdemben első volt, de azt viseletével nem éreztette, szóval: azon szerencsés és választott egyéniségek közé tartozék, melyek minden tökélyt s érdemet magokban egyesítenek, azonban az irigység, a vetélkedés, a rágalom őket békén hagyja. Barátai voltak, ellenségei nem, mivel nem igényelte, minden átengedte neki az első helyet; tényei egy férfiúi voltak, modora a nők kedvességének varázsaival bírt. Tehát nem csak testvért siratok benne, hanem egy tiszta, művelt s ritka tulajdonokkal jeles ifjat is, kinek nem volt ideje kivívni, de volt ideje megérdemelni a halhatlanságot.

Már két hónap óta fekvék a sírban, s nekem, ki azt nem tudám, ő még mindig élő volt. A hír, mint a hang, bár a csapás után tüstént megindul, a távollévőhöz csak késő jut el. Azon közben én itt Páris szellemi gyönyöreiben kéjtelve úsztam, mint úszik az aranyhal az átlátszó tó ragyogó vizében, keblem naponkint dagadozék az emberi ész csodaművei szemlélésében, életem víg és fürge volt, hasonló a szorgalmas méhéhez, mely zengedezve virágról virágra száll s édes mézzel és drága illattal rakja meg lábait, mi kincseket övéinek haza vinni szándékozik... Most lelki furdalásokat érzek, e boldog s munkás napokra emlékezvén. Ő már nem volt az élők közt, és én még tudtam élvezni és örülni! Mintha a virágok, mikből édet szívtam, az ő sírdombján nőttek és teremtek volna. Úgy tűnök fel magamnak, mint egy gonosz testvér, ki testvére sírdombján tombolva vigadoz.

S vajjon e szerencsétlenséghez hozzászokom-e, ha előle mindig futok? Bizonyosan nem; midőn többek közt vagyok, róla gondolkodom, hogy a világ zaja el ne kapjon; midőn egyedül vagyok, gondolataimat más tárgyra erőtetem, hogy szívem a keserűségben el ne merüljön. Amit tőn vagy monda valaha, most mind eszembe jut. Mintha emlékezetemről egy sötét kárpit esett volna le, mindent látok a múltban. Jövendőmre annál rosszabb, mert ki sokra emlékezik, az nehezen felejt.

Gyermekek valánk. Anyám mondá, mennénk a temetőre s nagyanyánk mohos sírkövének betűit festenők be. Ő, mint gyermek is ügyes festő volt, s az egyszerű betűket könnyen megújítja. Ez mintha csak tegnap történt volna. S íme, már az ő voltát is csak betűk hirdetik. Ama vén sír mellett egy új emelkedik, az az övé.

Szinte mint gyermekek utazánk, a szünnapok elmúlván, Miskolcra az iskolába. A város elébe érvén, mondám neki: én leszállok s te mondd társainknak, hogy én meghaltam. Nem jó így tréfálni, felelé, mivel be szokott teljesedni. Nem tettem. S most visszaemlékezem jóslatára, midőn ő már nincs.

Egy őszi este anyám minket, gyermekeket éttárába vezetett. Benne vesszőkosarakban felhalmozva illatoztak egy gazdag ősz mindenféle gyümölcssei: a kék hamvas szilvák, a sárga körték, a piros almák, az aranyszínű szőlőgerézdek, a zöld pelyhes barackok. Anyám mindenikből vett s tele rakván egy kosárkát, azt nekünk adá, mondván: azon, ami benne van, osztoznánk. Mint eleven gyermek, én ragadtam magamhoz a kosarat és kezdtem tartalmát elosztani. Anyám ekkor így szólott: de vigyázzatok rá, meg ne csaljon! És ő, testvérem, azt felelte rá: „nem szükség, B. soha nem csal.” Midőn ez így történt, alig voltam hét évesnél több, de e mondata, mint a nap képe véste magát lelkembe. Még most is ott ragyog benne, megvilágította egész életpályámat. Ez elismerést, vagy, ha úgy tetszik, magasztalást azóta soha nem felejtettem el, s ha hiú maradtam az igazsághoz éltem folyamában, az ő érdeme is. E néhány szavaiban ő, mint gyermek lőn a főpap, ki engem az igazságnak örökre eljegyzett.

Mi négyen vagyunk testvérek.⁸ A legidősbet a sors szele korán leszakasztá a családfáról s azóta mezőről mezőre, tájékról tájékra folyvást úzi, mint a száraz kórót úzi a téli szél.⁹ A legifjabb egy leány, ki mint egy kecssteljes bimbó szépen, de egyedül virágozik házunk kertében. A négy közül mi ketten folyvást együtt töltők el gyermek- és ifjúéveinket különböző iskolákban. Előbb Miskolcon,¹⁰ a kies vidékü városban, melyet az Avas hegye, oldalában a vén gót templommal, sötétben árnyékoz be. Utóbb Készmárkon, honnét a magas Kárpátokba kirándulásokat tevénk; együtt néztük meg a sziklái közé szorult zöld, fekete, veres és kék tengerszemet, együtt másztuk meg a karbunkulus tornyot, együtt hágtunk fel a Lomnici legmagasb csúcsra egy szép hajnalban, midőn a szelíd sápadt hold, mint egy csendes hajó, közel úszott fejünk felett, – melynek ő most talán egyik boldog utasa. Végre együtt zártuk be tanulói pályánkat Patak kolostorszerű collegiumában, a szőke Bodrog kiáradozó partjain, hol Rákóczy vára tiszteletes omladékaival emelkedik. Sokszor felkapaszkodánk ennek barna tornyaiba, feliasztva a bennök fészkelő vércsüket, s áhítatos kegyelettel hallgattuk a hazafiúi hagyományokat és regéket, miket idősb társaink a vár történetének múltjából elbeszéltek. Emlékezetemben mind visszahíván a gyermekkor e vidám napjait, s ama bájvidékeket mind sorba látogatván, az ő árnyékalakát mindenütt ott látom; ott látom, midőn a megdagadt Sajó hullámain erős karral áttört; midőn egy éjjel a Kárpát völgyében egy tó partján pattogó fenyőhasábokból roppant tüzet rakott, körülünk a magas sziklaormok, mint a csillagos égboltozat óriás oszlopai emelkedvén a sötétben; midőn egyszer a pataki vár leomlott negyedik tornyának helyére kiterjesztett karokkal oda állá, s bátran tekinté le az alatta tátongó mélységbe. Árnyékát mindenütt ott látom a jelenetek képében, de az nem szól hozzám, nem hall engemet, lebeg szabadon, mint egy szellem, melyet tér és idő többé nem korlátoz, mellettem érzem őt, de ha keresem, nem találok sehol, csak gondolatban van velem, testben nincs többé.

⁸ Ifj. László (1809–1836), Eugén (1807–1859), Szemere Bertalan (1812–1869), Jakabfalvy Sámuelné Szemere Mária (1815–1840)

⁹ Szemere Eugén (Jenő)

¹⁰ Miskolcon az evangélikus iskolába jártak, ahová Pulszky Ferenc és a Podmaniczky-gyerekek is.

LÁSZLÓ EMLÉKEZETE.

(1837.)

Páris, január 9. 1837.

Testvérem meghalt.

Barátom, ki megírta a keserves hírt, ezt egy előkészítő szóhalomban rejté el. Kegyetlen gyöngédség! Mint midőn puha tollak közül merül szívedbe az éles tör.

Levelét örömmel bontom fel s olvasom, s csaknem utolsó sorában mondja: „A gyászesetet atyád nekem is megírta.” Mi gyászesetet? A postaudvaron lévén, a melléklevélkét nem mertem elolvasni. Bizonyosan testvérem halt meg, elutazásomkor ő volt beteg. Siettem szállásom felé, a belső hőségben izzadtam. A Pont au change hídnál szememből kiesett az első könny. Mit csináljak? Haza menjek? Nem, mert úgy a szerencsétlen levelet elolvasom, míg ezt nem cselekszem, addig nekem él ő. Hátha más halt meg és nem ő? Még az egész nap előttem volt és az egész éj, rettegtem.

Elfordultam hirtelen s mentem az új hídra, hol IV. Henrik lovagszobra áll. A dagadt Szajna hideg hullámaira bámúltam, de eszemben untalanul testvérem forgott. Végre a sírás rám jött, zokogtam s könnyeim omlottak. Istenem, mint nem hittem, hogy testvérem halálát Henrik emlékénel sirassam. De mihamar átfáztam, a

3. Szemere Bertalan: László emlékezete c. írásának kezdete a Szépirodalmi dolgozatokban, 1870

Igaz, az utolsó hónapokban ő igen elfonnyadt, és sokszor gondolatgátam magamban, nehezen épülend fel; de őt, mint halottat, soha nem képzeltem. E sorsot férfikorunk távol végére toltam ki, hol az természetesen megjelen. Gyakorta ábrándozám, vajjon ha ismét húsz év elfoly, s köztünk a legifjabb is elérte a negyvenet, mivé válik a gyermeki viszony? Állapotban mindenik, mit még egyikünk sem ismer, itt-ott fehérlő hajjal s emlékezettel az elmúlt mindenféle, derült és borús eseményekre, – ez rám nézve oly kedves varázssal bírt. S íme, ő közülünk kidőlt. Ha majd mi hárman együtt lévén, az elmúlt napokról beszélgetünk, ő hiányozni fog valahányszor a sor rá kerül, és mi elszomorodunk. Valóban, hogy ő nincs, nekem e gondolat még most is oly idegen, oly megfoghatlan, hogy ha eszembe jut, a hideg és hőség megcsap, s fejem lecsügged, mint egy virág, mely halni készül.

Utószor őt Bécsben, a múlt májusban láttam. Még kérdém: kék köntöseidet miért nem hagytad az ezrednél, miért viszed haza? „Miért ne vinném, felelé, jobb, ha velem vannak.” Vagy talán ő már sejdíté, hogy többé vissza nem fog térni? Néhány perc múlva indult a hajó, sokáig néztem utána. Ő a hajó orrában állta hosszú fehér huszárköpenyében, márványszoborkint, csak göndör haja lebegett sápadt arca körül, s köpenyének széleit fel-felkapdozta a szél, mint egy vitorla szárnyait. Visszatértemben a partról, oh, mint nem gondoltam, hogy őt akkor utószor láttam légyen!

Január 30-kán.

Eljövetelem óta ősi házunkban mennyegző¹¹ is és tor is volt. Kétségkívül mindkettőnek meglátom maradványait, a piros rózsát és a fekete fátyolt. Egyik nem hágy búsulni, másik nem hágy örülni. S mit gondoltok, e csodálatos lélekállapot miben végződik? *Sírásban!* Ez oly patak, mely örömből s fájdalomtól egyképpen ered.

És ki tudja: a halál talán végre is mindenben hasonlít az éjszakához. Mit remél az ember, midőn éjjeli ágyába lefekszik? Egy új hajnalt és utána egy új napot.

Boldogok, kik a *virradást* bizonyosnak hiszik; oh, azok végtelenül boldogok!

¹¹ Jakabfalvai Jakabfalvay Sámuel és szemerei Szemere Mária 1836. augusztus 18-án esküdtek Vattán a református templomban.

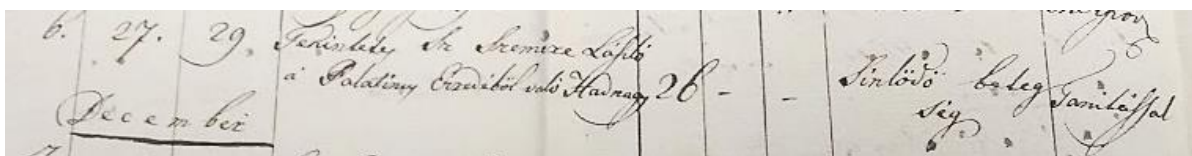
1836

1836. évi halotti anyakönyv

Halott neve	Halál ideje	Halál helye	Életkor	Állomány	Állomány száma	Állomány neve	Állomány helye
Szeptember							
1. 6. 8	Láng György	Debrecen	3	Állomány	1	Állomány	Debrecen
Október							
2. 12. 11	Láng György	Debrecen	9	Állomány	1	Állomány	Debrecen
November							
3. 16. 17	Láng György	Debrecen	2	Állomány	1	Állomány	Debrecen
4. 16. 17	Láng György	Debrecen	1	Állomány	1	Állomány	Debrecen
December							
5. 20. 22	Láng György	Debrecen	10	Állomány	1	Állomány	Debrecen
6. 27. 29	Láng György	Debrecen	26	Állomány	1	Állomány	Debrecen
7. 3. 5	Láng György	Debrecen	1	Állomány	1	Állomány	Debrecen
8. 10. 10	Láng György	Debrecen	7	Állomány	1	Állomány	Debrecen
9. 17. 19	Láng György	Debrecen	10	Állomány	1	Állomány	Debrecen

Közművelődési Bizottság feljegyzése

Tibor Kőmíves

3/1–2. Szemere László temetésének bejegyzése a Vattai Ref. Egyház halotti anyakönyvének másolatában, 1836 Kőmíves Tibor felv. (MNL BAZML IV. 830. Vatta ref. egyház 1836)